

INGLIZ VA QORAQALPOQ TILLARIDAGI ETNOGRAFIK TILLARNING LINGVOMADANIY ANALIZI

*Arziyeva Bibisanam Aynazarovna. Nukus davlat pedagogika instituti o'qituvchisi,
Ph.D.*

Telegram: @arziyeva_bibisanem Telfon raqami: +998 90 709 79 92

Turkiy tillardagi maqollarning til xususiyatlarini har tomonlama tadqiq qilish, ularni lingvomadaniy aspektda o'rganish zamonaviy tilshunoslik uchun muhimdir. Pragmatik nuqtayi nazardan maqollar turli maqsadlarda, jumladan, kesatish, yupatish, o'git berish, maslahat berish, saboq berish, ogohlantirish, tahdid qilish va h.k. qo'llanishi mumkin. Biroq har qanday maqol ham lingvokulturologik tadqiqotlarning predmeti bo'lavermaydi. Bu o'rinda faqat muayyan xalq yoki etnosning tarixi, madaniyati, turmushi, ma'naviyati bilan chambarchas bog'liq bo'lgan maqollarning o'rganilishi lozim bo'ladi. Maqollar boshqa lingvomadaniy birliklar kabi millat mentalitetni, madaniyatni, turmush tarzini o'zida yorqin aks ettirishi zarur. "Tilning frazeologik fondi xalqning madaniyati va mentaliteti haqidagi eng qimmatli manbadir, unda xalqning afsonalari, urf-odatlar, marosimlari, bayramlari, odob-axloqi va hokazolar mujassamlashgan", deb yozadi V.A.Maslova.

Ingliz, o'zbek va qoraqalpoq tillaridagi proverbial tuzilmalar tahlili natijasida ishda urf-odatlar, an'analar, turmush sharoitlari, hayot tarzi, milliy mentaliteti hamda qiyoslanayotgan tillar sohiblarining milliy ruhi bilan bog'liq bo'lgan stereotiplar ko'rinishidagi lingvomadaniy mazmun ochib berilgan. Maqollarni bir tildan boshqasiga tarjima qilish jarayonida ma'lum bir xalqning madaniyat unsurlaridan xabardor bo'lmaslik muloqot ishtirokchilari orasida anglashilmovchiliklarning yuzaga kelishiga sababchi bo'lishi dalillangan. Insonning nutq faoliyati bir me'yorda kechadigan, bir xil tuzumga ega bo'lgan yaxlit jarayon emas, u aniq amallardan tashkil topadi. Bu nutqiy amallar o'z tuzilishi va maqsadiga ega bo'lgan oraliq amallar hisoblanadi. Fanda natq amallarining mukammal tasnifi yaratilmagan bo'lsa ham, nutq faoliyatining buyruq, iltimos, savol, javob, tabrik, suhbat, bayon va hokazo kabi ko'rinishlari bir-biridan yaqqol farqlanishi, ularning maxsus, o'ziga xos nutqiy amallar sifatida zuhur etilishi hech kimda shubha uyg'otmaydi. Nutq semantik maydoniga kiruvchi birliklar asosan nutq fe'llari va nutq ma'nosini ifodalovchi frazemalardan iborat. Nutq ma'noli

frazemalar har ikki tilda ham alohida tadqiq qilinmagan. Lekin ayrim ishlarda, dissertasiyalarda yo‘l-yo‘lakay fikrlar bildirilgan. Qoraqalpoq tilshunosi G.Qdirbaeva “Man” – “odam” konseptosferasi birliklarining lingvomadaniy va lingvokognitiv xususiyatlari (ingliz va qoraqalpoq tillari misolida)” nomli dissertasiyasida ikki tildagi til birliklarini qiyosiy tahlil qiladi. Tadqiqotda “Man”–“odam” konseptosferasining konseptual tahlil tizimini ishlab chiqadi. Konseptual tahlil usullari qo‘llanishida: 1)definision tahlil; 2) etimologik tahlil; 3) kontekstual tahlil; 4) konseptosferani voqelantiruvchi semantik birliklar tahlili; 5) olamning milliy manzarasining paremiyalarda voqelanishi kabi tahlil usullari amalga oshiriladi. Badiiy matnning konseptual tahlili jarayonida matndagi tayanch so‘zlarni aniqlaydi, ularning maydon strukturasi va bazaviy konseptlarni tashkil etuvchi yadro aniqlanishi bilan konseptosferaning tabiati va uning tarkibidagi birliklarning funksional mohiyatida o‘z o‘rniga ega bo‘lishini dalillaydi. “Man” – “adam” konseptosferasining qoraqalpoq va ingliz milliy olam tasavvurining epik, paremiologik va diniy matnlardagi nominativ maydonini chegaralash natijasida ushbu konseptosferani verballashtiruvchilari asli endemik birliklar ekanligi va ular faqat muayyan lingvomadaniyatning konseptual maydonida aniqlanishini dalillaydi. Tilshunos A.Pirniyazova qoraqalpoq tilidagi inson tushunchasiga bog‘liq frazeologizmlar semantikasini tahlil qilish jarayonida ularni quyidagi mavzuviy guruhlariga ajratadi: inson xulq-atvorini, aql-farosatini tavsiflovchilar, inson holatini tavsiflovchilar, insonning tashqi ko‘rinishini tavsiflovchilar, inson hayot yo‘li bilan holatini tavsiflovchilar, inson emosional holatini tavsiflovchilar, insonning insonga yoki predmetga munosabatini tavsiflovchilar, insonning ovqatlanish jarayonini tavsiflovchilar. Inson nutq jarayoni alohida guruh sifatida ajratilmagan bo‘lsa ham, ishda nutq ma’nosini ifodalovchi frazemalar tahlilga tortilgan. Tili qisqa bolıw (tili qisiq bo‘lmoq), tilin tartpaw (tilini tortmaslik) kabi iboralarning nutqda ishlatilishi bayon qilingan. Muallif shunday yozadi:” Tahlil etilgan asarlarda frazeologizmlarni yozuvchilar har xil maqsadda, tildagi tayyor vosita sifatida foydalanadi. Barqaror birikmalar xalqning tafakkur tarzi, turmush tajribasi, yashash sharoitlari, qiziqishlari, mashg‘ulotlaridan kelib chiqqan holda asrlar osha til vakillarining nutqida obrazli vositalar sifatida yashab kelmoqda. Ayniqsa, bu jihatdan frazeologizmlar (adabiyotlarda ibora, frazema, frazeologik birlik deb ham qo‘llaniladi) muhim bo‘lib, olamning lisoniy manzarasida til mansub bo‘lgan xalq, millatning dunyoni ko‘rishi va anglashida o‘ziga xos madaniy kod sifatida xizmat qiladi. Shu

ma'noda turkiy tillardagi frazemalarni semantik jihatdan va lingvomadaniy xususiyatlariga ko'ra tadqiq qilish muhimdir. Zotan, XXI asr boshlaridan matni lingvokulturologik, pragmatik, sotsiolingvistik, kognitiv va psixolingvistik tamoyillar asosida tadqiq etish tendensiyasi kuchaydi. Tilshunoslik bo'limi sifatidagi frazeologiyaning asosiy diqqat e'tibori frazeologizmlar tabiatini va ularning kategorial belgilarini o'rganishga, shuningdek, frazeologizmlarning nutqda qo'llanish qonuniyatlarini aniqlashga qaratiladi. Frazeologiyaning eng muhim muammosi frazeologizmlarni nutqda hosil qilinadigan (ya'ni avvaldan tayyor bo'lmagan) so'z birikmalaridan farqlab, ajratib olish va shu asosda frazeologizmlarning belgilarini aniqlashdir. Frazeologizmlar tilning milliy-madaniy o'ziga xosligi, maishiy ong tuzilmasini aks ettiradigan, o'zida ijtimoiy tajribani mujassam etgan folklorning bir ko'rinishidir. Muayyan tilni mukammal o'rganishda undagi frazeologik birliklarni yaxshi bilish muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, tildagi frazeologik birliklar har bir xalqning o'ziga xos urf-odatlarini, psixologiyasi, turmush tarzi, mentaliteti kabilar bilan chambarchas bog'liqdir.

Adabiyotlar:

1. Yo'ldoshev B. O'zbek frazeologiyasi va frazeografiyasi masalalari. – Toshkent: Muharrir, 2013. – B.24.
2. Pirniyazova A. Qoraqalpoq tili frazeologik sistemasi va uning stilistik imkoniyatlari. Filol.fan. dokt. (DSc.) diss. avtoref. –Nukus, 2020. –S. 28.

Internet saytlari:

1. <http://www.oxfordhouse.com>
2. <http://www.yourdictionary.com>
3. <http://www.english-zone.com>
4. <http://www.uzbekistan.org/news/archive/302>